

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ЄВРОПА БЕЗ КОРДОНІВ: ЕКОНОМІЧНА, ПОЛІТИЧНА, ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-КУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ

(Аналітична записка за підсумками Міжнародної наукової конференції «Європа без кордонів: економічна, політична, цивілізаційно-культурна інтеграція», що відбулася на острові Мальорка (Іспанія), 14-21 вересня 2018 р.)

Вступ. Тернопільський національний економічний університет здійснює дослідження проблем європейської інтеграції у рамках науково-дослідної теми «Розвиток міжнародних відносин України в системі світової та європейської економічної інтеграції». З метою апробації результатів дослідження ТНЕУ у співпраці з іноземними партнерами проведено 14–21 вересня 2018 р. на острові Мальорка (Іспанія) Міжнародну наукову конференцію «Європа без кордонів: економічна, політична, цивілізаційно-культурна інтеграція». Співоргани-заторами конференції з українського боку були Міністерство освіти і науки України, Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація економістів-міжнародників». Від іноземних інституцій до проведення конференції долучилися: Технологічний освітній інститут Західної Македонії (Козані, Греція), Академія економіки ім. Д. Ценова (Свищов, Болгарія), Університет Тарту (Естонія), Науково-дослідний інститут світової політики і економіки (Берлін, Німеччина).

На адресу конференції було надіслано 15 статей 24 авторів, які представляли більшість регіонів України і зарубіжні країни.

Учасники конференції дискутували за такими основними напрямками:

- Виклики кордонів: нове уявлення про європейську реальність
- Цивілізаційно-культурна інтеграція в Європі
- Розвиток регіональної політики ЄС
- Європа багатьох швидкостей
- Vrexit і перспективи прийому нових країн до складу ЄС
- Міграційні процеси на європейському континенті і Україна
- Цивілізаційні фактори в інтеграційних і дезінтеграційних процесах в Європі
- Міждержавна конкуренція в Європейському Союзі
- Багатомірність у європейській регіоналізації
- Федералістсько-сепаратистські тенденції в європейських країнах: природа, явища, наслідки
- Перспективи України у процесах європейської інтеграції та розширення ЄС
- Міжрегіональне і транскордонне співробітництво.

За результатами наукових досліджень з держбюджетної теми ТНЕУ та міжнародної наукової конференції на острові Мальорка міжнародним творчим колективом підготовлена ця аналітична записка.

Європа регіонів. Європейська інтеграція у 2000-х роках вийшла на якісно новий рівень, коли у її розвитку поряд з концепцією «Європи держав» значної ваги набирає концепція «Європи регіонів». Завдяки цьому Європейський Союз як регіональне угруповання покращує вираження інтересів своїх держав-членів у глобальному політико-економічному середовищі та насамперед на європейському континенті та розвиває внутрішню регіоналізацію як складову євроінтеграції на тріступінчастій основі: Євросоюз – Європа національних держав – регіони національних держав. У цих умовах актуалізується завдання щодо формування концепції нового європейського порядку, в основі якого має залишитися Європейський Союз як інтегрований виразник євроатлантичних цивілізаційних цінностей. Особливого значення вона набуває в умовах Брекзиту, коли активізувалися прихильники концепцій «Європи націй – Europe of Nations», «федеральна Європа – Federal Europe», «Сполучених Штатів Європи – United States of Europe», «Незалежність всередині Європи – Independence within Europe», «Європи менших народів – Europe of smaller nations», «менше держави в центрі – less state-centered», «перехідних районів – transitional areas», «прикордонних зон – zones in borderlands», що спонукають до ініціювання сепаратистських форм державотворення.

Для України у нових геополітичних і гео економічних умовах зростає потреба у реалізації євроінтеграційних прагнень, стратегічною метою яких є членство в Європейському Союзі й адаптація європейських цінностей. З огляду на зміни умов європейського розвитку, посилення кризових явищ, у функціонуванні європейської моделі зростає потреба у нових інноваційних рішеннях з проблематики, яка дослідниками визначена як «Європа регіонів». Значення цієї проблематики для України визначається зростанням масштабності сучасної політики реформ, орієнтованої на європейську інтеграцію, а також посиленням позиції країни як суб'єкта європейської та світової політики. Йдеться про розвиток теоретичних основ регіоналізації глобального і європейського економічного просторів та формування регіональної політики України як євроінтеграційної на локальному, національному, наднаціональному і пан'європейському рівнях.

Сучасні концепції Європи. «Європа регіонів – Europe of the Regions»; «Регіони в Європі – Regions in the European Union»; «Європа концентричних сил»; «модель європейського ядра»; «теорія диференційованої європейської інтеграції»; «європейське меню»; «Європа змінних геометрій»; «багатозвидкісна Європа». Концепції кордонів дискутуються в рамках таких напрямів: стратегія ЄС на кордоні; міждержавна політика на кордоні; зміни меж в Європі; міграція до Європи.

Європейська регіональна політика. Європа як регіон-континент пошукує віковично свою культурну і політико-економічну ідентичність. З другої половини ХХ ст. цей процес набув форм інтеграції держав, який інституціалізувався у політичну і економічну співдружність держав – Європейський Союз. У процесі його еволюції відбувається формування наддержавного регіонального утворення, у рамках якого започаткувався глибинний процес трансформації набутого століттями суверенітету національних держав. На нинішньому етапі ЄС – це регіон з неоцентричною архітектурою адміністративно-територіального устрою, який об'єднує 28 держав-національних регіонів з внутрішніми стандартизованими регіонами різних типів і

рівнів. Їхня єдність забезпечується на основі нової регіональної політики, яка отримала назву Європи регіонів. З огляду на вибір Україною євроінтеграційного вектора розвитку набуває особливої актуальності всебічне дослідження феномену Європи регіонів як цілісного утворення та його територіальних спільнот зі своїми природними умовами, історичними традиціями, етнічними особливостями, соціально-економічним розвитком, екстериторіальністю, включеністю до глобальних ланцюгів вартості транснаціональних виробничих мереж тощо.

Концепція «Європи регіонів» використовувалася регіональними партіями Шотландії, Каталонії та Країни Басків у політичній боротьбі за розширення прав регіонів. Вона подавалася під гаслом «Незалежність всередині Європи – Independence within Europe». Йшлося про те, що завдання консолідації Європейського Союзу спонукають застарівання традиційних функцій національних держав. Їх треба розглядати як такі утворення, які виконали свою історичну роль і мають поступитися регіонам у лідерстві в системі розвитку нової конфігурації суверенних утворень. Сепаратистський напрямок ідеї Європи регіонів надав «філософський анархіст», як він сам себе визначив, Л. Кор (Leopold Rohr) у книзі «The Breakdown of Nations – Розбивка націй». За сучасними оцінками, Кор з'ясував «шляхи усунення великих держав». Проте в останні десятиліття дискусія навколо концепції «Європи регіонів» точиться переважно в аспектах гармонізації політики децентралізації та усунення монополії держав-членів ЄС на внутрішню політику без перетворення європейського ландшафту на щось інше, ніж нинішня панорама національних держав. Це дало змогу завдяки вступу в силу Маастрихтського договору створити у 1994 р. Комітет регіонів, який у 2013 р. мав у Брюсселі близько 250 бюро, проте не усунуло суперечності через його надмірну політизацію, хоча полегшило доступ до регіональних фондів. Для політичних установок правих партій, як прихильників «Європи регіонів», точніше зміст цієї ідеї можна виразити формулою «Європи менших народів – Europe of smaller nations». Водночас більше уваги приділяється федеративним концепціям Європи регіонів. Однак окремого монографічного дослідження на разі не підготовлено. Отже, з'ясування природничих, історичних, етнічних, соціально-економічних, екстериторіальних факторів європейських процесів регіоналізації як об'єднавчих потребує подальших досліджень.

Розвиток інтеграційних процесів на європейському континенті спричинив потребу у розробці нових підходів до регіоналізації. Суть їх полягає у тому, щоб забезпечити достатній рівень керованості європейською інтегрованою співдружністю у рамках концепції «Європи регіонів – Europe of regions». Вона розвивається як ідеологія, що протистоїть централістичній концепції творення загальноєвропейських інституцій. На разі йдеться про формування системи і підсистем у формі територіальних регіонів, які спроможні взяти на себе і успішно виконувати владні функції Євросоюзу та наближених до нього країн-сусідів.

Європейська політика регіоналізації концентрує свої акції на завданнях розвитку країн Європейського континенту, насамперед тих, які сформували Європейський Союз як економічне і політичне об'єднання незалежних держав. Разом з тим, у розробці певних напрямів можуть бути враховані й наявні спільні інтереси так званих трансконтинентальних країн. До них відносяться, зокрема, Російська Федерація і

Туреччина із головними територіальними частинами в Азії. Поряд з цими країнами в систему європейської регіональної політики включаються Азербайджан, Вірменія, Грузія, Ізраїль, Казахстан, Кіпр.

Географічне районування використовується ООН для організаційних і економічних цілей. Так, до Економічної і соціальної ради (ЕСОСОР) обираються 54 члени ООН на три роки за географічним принципом. Для Східної Європи квота складає 6 осіб. Нині у ній працюють представники Естонії, Молдови, Польщі, Росії, Словаччини та України. ЕСОСОР підпорядкований Статистичний відділ ООН, функцією якого є збирання, аналіз та обробка інформації в галузі статистики та координація діяльності ООН у рамках глобальної статистичної системи. Статистичний відділ збирає і поширює глобальну статистичну інформацію, розробляє стандарти і норми для статистичної діяльності, а також підтримує зусилля країн щодо зміцнення їх національних статистичних систем. В умовах глобалізації і формування світового господарства статистичний відділ регулярно видає «Статистичний щорічник» і «Світовий статистичний довідник».

Європейська регіоналізація. Для розробки нових європейських проектів розвитку важливим є наскрізне виділення двох європейських територій за критеріями фізичної географії: Центральна височина і Європейська рівнина. Вони свідчать про наявність великих економічних резервів, які можуть бути ефективно використанні за умови розвитку виробництва з огляду на специфіку біогеографічного чинника. В умовах об'єднаної Європи створюються достатні передумови для науково обґрунтованого використання біогеографічних закономірностей поширення тварин і рослин та їхніх угруповань з урахуванням характеру фауни і флори окремих територій. Для агропромислового комплексу материка є суттєвою конкурентною перевагою наявність такого ресурсу як системне, позбавлене створюваних кордонами обмежень, використання в процесі виробництва закономірностей у формуванні зв'язків угруповань і механізмів, що вони утворюють з оточуючим середовищем у різних географічних умовах. Інтенсифікація розвитку єдиної біогеографії дає можливість для регіональних наук мати біогеографічні регіони і принципи виділення біогеографічних областей, під-областей і провінцій.

Розгляд біогеографічних регіонів у міждисциплінарних аспектах дає підстави щодо розвитку такого теоретичного напрямку як біорегіоналізм, концепцію якого запропонував М. Джинніс (М. McGinnis). Ця політико-філософська доктрина концентрується на розвитку у людей «тубільності» у відношенні до місця проживання. Йдеться про те, що новою основою глобальної політики має бути мислення щодо переваг історичних корінних народів, збереження місця проживання людей, співіснування у глобальному просторі, дотримання законів екології, знання історії, якісної освіти, відновленні природи. Акцент біорегіоналізму спонукає до докорінної зміни підходів до формування зв'язків між людиною, людськими громадами і навколишнім середовищем. Ця концепція створює основу для осмислення місця і ролі корінних народів, збереження історії, освіти в умовах сучасного глобального суспільства.

Біорегіоналізм у прихованій формі проголошує ідею децентралізації, якої варто дотримуватися у найширшому сенсі – політичному, економічному, демографічному, екологічному, освітньому, виховному та науковому. З позицій біорегіоналізму регіональна політика має забезпечувати отримання і розпорядження спадщиною,

яку населення певної території чи місця проживання отримало від предків. Ця вимога торкається не тільки корінних народів, а й прибулих; її мають дотримуватися представники влади усіх рівнів.

Важливим критерієм поділу світу в умовах розробки регіональної політики може бути релігія. Для Європи фундаментальне значення мають християнські вірування, адже вони є найбільш поширеними на континенті. Разом з цим, треба враховувати, що Європа з часів Великої французької революції стала світовим центром вільнодумства і атеїзму. Найбільшою мірою тенденції щодо відходу від церкви характерні для Франції, Нідерландів і Великої Британії. Значна кількість осіб віддалилася від релігії у колишніх соціалістичних країнах.

Значення релігійного фактору у формуванні процесів регіоналізації попри поширення атеїзму зростає і матиме тенденцію до посилення. Це твердження витікає з того, що серед факторів регіоналізації релігія є найбільш сталою і консервативною. Навіть релігія не може відкидати сучасні наукові досягнення, проте вона багато які з них широко використовує. Саме культурні відмінності (які є менш змінними, ніж економічні та політичні) і стануть основною причиною конфліктів, оскільки цивілізації різняться одна від одної за історією, мовою, культурою, традиціями і найголовніше – релігією.

Релігійний фактор, зокрема курдська проблема, є чи не важливішою причиною, через яку вже кілька десятиліть не вирішується питання про членство Туреччини в Європейському Союзі попри те, що ще у грудні 1999 р. на саміті Європейського Союзу в Гельсінкі Туреччина була офіційно включена в список претендентів у члени Євросоюзу. Не виключено, що релігійне питання може стати каменем спотикання у євроінтеграційних прагненнях України, особливо через роз'єднаність православної церкви на Київський і Московський патріархати, і насамперед через самопроголошення Російською православною церквою, що під її винятковою юрисдикцією перебувають усі країни колишнього Радянського Союзу.

Європа як регіон. Європа як регіон-континент пошукує віковично свою культурну і політико-економічну ідентичність. З другої половини ХХ ст. цей процес набув форм інтеграції держав, який інституціалізувався у політичну і економічну співдружність держав – Європейський Союз. У процесі його еволюції відбувається формування наддержавного регіонального утворення, у рамках якого започаткувався глибинний процес трансформації набутого століттями суверенітету національних держав. На нинішньому етапі ЄС – це регіон з нецентричною архітектурою адміністративно-територіального устрою, який об'єднує 28 держав-національних регіонів з внутрішніми стандартизованими регіонами різних типів і рівнів. Їхня єдність забезпечується на основі нової регіональної політики, яка отримала назву Європи регіонів. З огляду на вибір Україною євроінтеграційного вектора розвитку набуває особливої актуальності всебічне дослідження феномену Європи регіонів як цілісного утворення та його територіальних спільнот зі своїми природними умовами, історичними традиціями, етнічними особливостями, соціально-економічним розвитком, екстериторіальністю, включеністю до глобальних ланцюгів вартості транснаціональних виробничих мереж тощо.

Концепція «Європи регіонів» використовувалася регіональними партіями Шотландії, Каталонії та Країни Басків у політичній боротьбі за розширення прав регіонів. Вона подавалася під гаслом «Незалежність всередині Європи – Independence within Europe». Йшлося про те, що завдання консолідації Європейського Союзу спонукають застарівання традиційних функцій національних держав. Їх треба розглядати як такі утворення, які виконали свою історичну роль і мають поступитися регіонам у лідерстві в системі розвитку нової конфігурації суверенних утворень. Сепаратистського напрямку ідеї Європи регіонів надав «філософський анархіст», як він сам себе визначив, Л. Кор у книзі «The Breakdown of Nations – Розбивка націй». За сучасними оцінками, Кор з'ясував «шляхи усунення великих держав». Проте в останні десятиліття дискусія навколо концепції «Європи регіонів» точиться переважно в аспектах гармонізації політики децентралізації та усунення монополії держав-членів ЄС на внутрішню політику без перетворення європейського ландшафту на щось інше, ніж нинішня панорама національних держав. Це дало змогу завдяки вступу в силу Маастрихтського договору створити у 1994 р. Комітет регіонів, який у 2013 р. мав у Брюсселі близько 250 бюро, проте не усунуло суперечності через його надмірну політизацію, хоча полегшало доступ до регіональних фондів. Для політичних установок правих партій як прихильників «Європи регіонів» точніше зміст цієї ідеї можна виразити формулою «Європи менших народів – Europe of smaller nations». Водночас більше уваги приділяється федеративним концепціям Європи регіонів. Однак окремого монографічного дослідження на разі не підготовлено. Отже, з'ясування природничих, історичних, етнічних, соціально-економічних, екстериторіальних факторів європейських процесів регіоналізації як об'єднавчих потребує подальших досліджень.

Європа різних швидкостей і Україна. Розвиток Європейського Союзу як регіонального інтеграційного об'єднання національних держав у напрямі посилення єдності та розширення в умовах зростання геоекономічних і геополітичних викликів потребує диференційованого підходу до членства. Цій умові відповідає модель «Європи різних швидкостей», у якій два блоки мають відображати вимоги для держав-членів і один – для претендентів на членство в ЄС. Блок обов'язкових умов для всіх держав-членів включає: громадянство ЄС; вільний рух товарів, робочої сили і капіталу; спільну зовнішню і безпекову політику; імплементацію законів і стандартів ЄС. Блок для держав європейського ядра включає умови визнання ЄС як федеративної наддержави особливого статусу; прийняття європейської конституції; входження до Європейського економічного і валютного союзу та Шенгенської зони. Країни-претенденти на членство в ЄС, зокрема й Україна, можуть реалізувати свої прагнення щодо інтеграційного поступу в ЄС через використання механізму угоди про асоціацію; створення глибокої та всеохопної зони вільної торгівлі – DCFTA; включення до процесу імплементації Копенгагенських критеріїв; отримання статусів перехідного значення (країни – потенційного кандидата на членство; країни, яка подала заявку на членство і має статус потенційного кандидата; країни, яка визнана офіційно кандидатом на вступ в ЄС); утворення зон вільної торгівлі, економічної та галузевої співпраці регіонального типу з країнами ЄС (зон вільної торгівлі; євро регіонів; європейських «кремнієвих долин»); міждержавних «зчеплень» якірного типу з членами ЄС (ймовірні: Україна-

Польща; Україна-Литва; Україна – країни Вишеградської четвірки), що сприятимуть досягненню умов інтеграції; країни, яка приєдналася до окремої (окремих) позицій членства в ЄС (Шенгенська зона, Євросона).

Зростання зацікавленості ЄС у розширенні інтеграційного об'єднання в умовах Брекзиту може бути лише частково здійснено посиленням політики розширення в рамках прийому кандидатів на вступ до ЄС (Албанії, Македонії, Сербії і Чорногорії) та потенційних кандидатів, які не подали заявку на членство – Боснії і Герцеговини та Косово. Однак найбільший потенціал має Україна, яка за територіально-демографічним фактором майже вдвічі перевищує Великобританію. Внесок України у приростання європейської конкурентоспроможності може бути забезпечений становленням галузей нової економіки на основі ефективного використання земельних, степових, лісових і водних, туристично-рекреаційних, історико-культурних ресурсів, флори і фауни тощо.

Реформування адміністративно-територіального поділу України в умовах євроінтеграції доцільно базувати на багатовікових національних традиціях і регіональних перетвореннях у країнах ЄС, позбавити локальний простір традиційного для радянської системи патерналістського підходу і орієнтуватися на забезпечення належної якості життя населення. Більшість європейських країн на субрегіональному рівні дотримується переважно таких принципів (Польща, Угорщина, Чехія, Німеччина, Франція, Іспанія, Греція, Італія та ін.). В Україні варто здійснити перехід від обласного адміністративно-територіального устрою до створення країв на історично-етнографічних і географічно виокремлених територіях. З огляду на зазначений принциповий підхід варто створити такі краї: Буджак, Буковина, Верхнє Придніпров'я, Донбас, Галичина-Буковина, Західна Волинь, Західне Полісся, Карпати-Закарпаття, Київщина, Крим, Лівобережнє Придніпров'я, Південно-Степовий регіон, Поділля, Правобережнє Придніпров'я, Приазов'я, Причорномор'я, Сіверщина, Слобожанщина, Східна Волинь, Східне Полісся. Такий метод враховує географічні особливості, менталітет населення та його історичну пам'ять, можливості регіональної спеціалізації виробництва, резерви використання туристично-рекреаційних ресурсів, що сприятиме покращенню міжнародних відносин з прикордонними територіями та формуванню української політичної нації.

Поглиблення в Україні реформ децентралізації на рівнях NUTS-2 і NUTS-3 доцільно пов'язати з процесом формування об'єднаних територіальних громад на добровільній основі. Запропоновано, що для громад, які не спромоглися знайти модель об'єднання, мають бути розроблені перехідні форми співпраці. Зокрема, є сенс створити для них регіональні адміністрації, завданням яких має стати формування умов для поступового об'єднання.

Тренди розвитку цифрової економіки. Учасники конференції під час наукових дискусій щодо адекватності сучасних економічних теорій реальним процесам міжнародного інвестування в контексті передбачення кризи 2008–2009 рр. та формування моделей подолання її наслідків, окреслили нові реалії епохи, в яку вступає світова економіка. Глобальна економічна криза загострила протиріччя між новими проявами інформаційної економіки 3.0. та механізмами інвестування та кредитування, що діють без змін ще з епохи раннього капіталізму.

Головними викликами, відповіді на які так і не було знайдено науковцями та політичними елітами розвинених країн світу, є стале безробіття на фоні зростаючої майнової нерівності та катастрофічних змін клімату. До сьогодні більшість шляхів вирішення цих проблем були політично неприйнятними для світу, орієнтованого на короткострокові вигоди та бажання постійного економічного зростання.

Досі у економічній науці та практиці інвестування переважає практика оцінки результату за методом NPV (Net Present Value – чистої поточної вартості), що є різницею доходів та витрат від інвестиційного проекту, приведеної до їхньої вартості на сьогоднішній день. Слоган «гроші в часі втрачають вартість» означає, що прибуток у майбутньому є менш вартісним, ніж той, що отримується сьогодні. У бізнесі та на рівні держав економісти розраховують чисту приведену вартість інвестицій за допомогою ставки дисконтування, що враховує конкуренцію на ринку капіталів та ризики інвестування.

Застосування високих ставок дисконтування є однією з причин, через яку важко впровадити інновації, ефект від яких буде отриманий у далекому майбутньому. Саме такий підхід до інвестицій не дає можливості вирішити проблеми безробіття, зростання нерівності, покращення стану довкілля як у багатих країнах, так і в тих, що розвиваються. Так, навіть у країнах «золотого мільярда» чверть населення живе на межі бідності або нерівноправності. В Україні ці процеси відбуваються у гіпертрофованому вигляді.

Усвідомлення людством реальної небезпеки екологічної катастрофи, що загрожує існуванню цивілізації, має привести до об'єднання зусиль більшості країн світу щодо вироблення альтернативних економіко-екологічних концепцій такого розвитку суспільства, що допоможе не лише зупинити загрозові руйнівні процеси, але й дозволить перейти до кардинально нових стандартів ведення бізнесу та життєдіяльності людини.

В останні роки розвинені країни світу, зокрема США, Канада, Японія, Китай, Австралія, Південна Корея, Індія почали активно впроваджувати моделі екологізації економічного розвитку з виокремленням моделей стійкої, інклюзивної економіки та її складових («зеленої», «синьої», «низьковуглецевої», «циркулярної – Circularly» економік, «зеленого зростання – Green Grows» тощо). Країни Європи, насамперед члени ЄС, виступають лідерами «зеленої модернізації» економічного розвитку, де реалізація названих моделей перейшла у практичну площину, суттєво випереджуючи їх наукове обґрунтування.

Аналогічні дослідження здійснюються і в THEU, де в останні роки захищаються дисертації з проблематики сталого розвитку, екологізації економіки тощо. Виходячи із вищезазначеного, поняття «економічний розвиток» пропонується розуміти як еволюційний поступальний процес, в результаті якого відбуваються кількісні та якісні зміни у життєдіяльності суспільства, що призводять до появи нових технологій, видів бізнесу, товарів та послуг, підвищення якості життя людей, зростання його тривалості та змістовного наповнення, при одночасному збереженні прийняттого екологічного стану довкілля.

Саме такі глобальні завдання має вирішити Економіка 4.0, про яку уже не тільки говорять науковці, її ідеї уже близько п'яти років змінюють світ. Нові моделі як

складові Четвертої промислової революції характеризуються суттєвим підвищенням відповідальності виробника за вироблений продукт в процесі його використання та утилізації, передбачають кардинальну переорієнтацію інвестиційних потоків, що відповідно можна вважати «екологічною ціною» економічного розвитку.

Більшість науковців та політиків схиляються до думки, що інвестиційні потоки Четвертої промислової революції у найближчі роки будуть спрямовуватися у такі сфери:

- основним інвестиційним фокусом буде глокалізація (географічна мобільність активів), що означає проведення інжинірингових заходів та адаптацію виробництва під потреби окремих регіонів або макрорегіонів. Кошти будуть інвестуватися переважно у компактні безлюдні підприємства, що розташовуються за межами визнаних та забезпечених промислових центрів. Переваги надаватимуться формуванню вузлів та готових виробів під індивідуальні потреби споживачів за методом «лего»;

- інвестиції будуть спрямовуватися у базові технологічні рішення, розробку та випуск основних компонентів виробів. Саме від них очікуються основні доходи;

- інвестиції будуть здійснюватися у людський капітал, насамперед в організацію соціально-виробничого простору навколо активів та соціальної інфраструктури Четвертої промислової революції, а значить і у всі сфери креативу людини, зокрема у економіку вражень, культуру, мистецтво тощо.

Четверта промислова революція – це повернення до адаптивного, кастомізованого виробництва на нових принципах, а саме: відсутність обмежень на доступ до інвестиційних ресурсів; суттєве підвищення взаємозв'язку між технологічними та операційними процесами через використання технології блокчейн (Blockchain).

Глокалізація. Глокалізація є процесом відображення внутрішніх гео економічних суперечностей, результатом трансформації міжнародних економічних відносин різних видів, рівнів і форм. Із концептуальної перспективи глокалізація має стати своєрідною сполучною ланкою між «простором потоків» та «простором місць» глобалізації, деномінуючи саме другий географічний вимір.

Серед дослідників немає консенсусу щодо суті терміну «глокалізація». Згідно з першим підходом, глокалізація є концептуально-ускладненою версією глобалізації, що проявляється в одночасній гомогенності та гетерогенності процесів глобалізації. Згідно з другим підходом, глокалізація виражає лише аспект соціально-економічної гетерогенності, для характеристики ж тенденції до гомогенності застосовується термін «гробалізація» (англ. grobalization), який є гібридом двох слів: «зростати» (англ. «to grow») та «глобалізація».

Ми притримуємося третього підходу, згідно з яким глокалізація має розглядатись як аналітично автономна категорія. Вважаємо, що для трактування глокалізації доцільно використовувати концептуальну метафору рефракції (у фізиці під рефракцією розуміють здатність до заломлення чи дисперсії променю світла або зміну напрямку радіохвилі при проходженні середовищ із різною густиною). Символізм рефракції дозволяє краще реінтерпрувати взаємозв'язки між глобалізацією та глокалізацією, зокрема:

- розглядати глобалізацію як всеохоплюючий процес з точки зору поширення хвиль у просторі;

– використовувати поняття «заломлення хвиль» як засобу розуміння глобально-локальної бінарності.

За умов глокалізації глобальне та локальне формують кінцевий стан, результатом якого є гетерогенність. Сукупність кінцевих умов, породжених глокалізацією (а точніше «множинними глокалізаціями»), називають глокальність (а точніше «множиною глокальностей»). Хорошими прикладами того, як глобальні події сприймаються через локальні «лінзи», можуть бути: трансляція Олімпійських ігор, при яких телеоператори роблять акцент на виступах національних спортсменів (часто за рахунок менш адекватного висвітлення результатів змагань загалом); різна реакція населення держав світу на терористичні акти в США 9/11 і т. п.

Аспекти глокалізації найчастіше розглядаються у соціологічних чи культурологічних дослідженнях, тоді як її економічна складова переважно залишається дещо «в тіні». Можна виділити три основних вектори економічних розвідок із глокалізаційним фокусом: геоекономічна картографія світу (макрорівень); вивчення просторової організації економічної діяльності (мезорівень) та дослідження корпоративної стратегії ТНК (мікрорівень).

Отже, економічні та політичні події останнього десятиліття ознаменували певний реванш дезінтеграційних процесів у глобальному суспільстві та зумовили підвищення актуальності глокалізаційних та фрагментаційних дискурсів. Повернення до практики торговельного та інвестиційного протекціонізму провідних держав світу, прихід до влади численних ультраправих політичних сил, загострення воєнних конфліктів, сепаратистських рухів, випадків тероризму – ці та інші фактори викликають певний песимізм серед дослідників та посилюють сучасний різновид «агорофобії» та «повернення до історії» серед практиків. Проте глобальний «простір потоків» все ж залишається об'єктивною реальністю, що пронизує локальний «простір місць», трансформуючи його і трансформуючись при цьому сам.

Циркулярна економіка. Парадигма циркулярної економіки – це виробнича модель, спрямована на підтримку сталого економічного розвитку без шкоди для навколишнього середовища. Тобто це підвищення загальної ефективності, а не зменшення неефективності. Циркулярні економіки описуються як відновлювальні, регенеративні та цілісні. Цілісна циркулярна економіка в умовах реалізації цілей сталого розвитку стає інклюзивною і забезпечує доступ кожного до переваг такого розвитку. Сталість, екологічні та соціальні можливості є стимулом для впровадження позитивних результатів Industry 4.0.

Базовою ідеєю інклюзивної циркулярної економіки є шанобливе використання як матеріальних, так і людських ресурсів. В умовах всеохоплюючої циркулярної економіки зростання має здійснюватися на основі людського капіталу замість видобутку природних ресурсів.

Глобальна інклюзивна циркулярна економіка є низьковуглецевою, ефективною і чистою у виробництві, а також включає споживання та результати, базовані на обміні, циркулярності, співпраці, солідарності, стійкості, можливостях та взаємозалежності, диверсифікуючи вибір для національних економік, використовуючи цільову та відповідну фіскальну і соціальну політику, підтримуючи сильні інституції, спеціально

спрямовані на захист соціальних та екологічних основ, що власне і розширює шляхи сталого екологічного розвитку в умовах концепції циркулярності та інклюзивності.

В кінцевому результаті всеохоплююча інклюзивна циркулярна економіка забезпечує не тільки робочі місця та доходи, але й здоров'я, оточення та стале майбутнє загалом.

Інклюзивна економіка базується на ідеї росту в інтересах бідного населення, але воно також поширюється на інші сфери, такі як феміністична економіка, екологічна економіка, політична економія та теорії соціального добробуту, в яких підкреслюються аспекти економік, які погано зафіксовані у традиційних показниках економічного прогресу.

Незалежності центробанків в країнах Центрально-Східної Європи. Процеси євроінтеграції виступають фундаментальним фактором фокусування структурних реформ на проблемі якості інститутів. Це пов'язано з необхідністю дотримуватись інституціональної конвергенції, виконуючи формальні та неформальні вимоги членства в Європейському Союзі. З іншого боку, інституціональна конвергенція затребується необхідністю підтримання глобальної конкурентоспроможності пострадянських країн. Тиск на реальний обмінний курс з боку припливу інвестицій та на ринок праці – з боку трудової мобільності – вимагають зосередження зусиль на підтриманні привабливості країн для продуктивних інвестицій.

Незалежність центральних банків за останній час переосмислена. Відхід від макроекономічних аргументів на її користь означив яскраво виражену проблему інституціональних рамкових умов реалізації економічної політики. Статус центральних банків відбиває те, наскільки країна слідує принципам здорової макроекономічної політики, а остання може бути реалізована за наявності певної конфігурації формальних та неформальних інститутів.

Євроінтеграція виступила своєрідним вододілом інституціональних траєкторій розвитку центробанків постсоціалістичних країн. Очевидною ця тенденція є не тільки в площині виконання формальних умов членства в ЄС. Країни-претенденти на вступ мають пройти певний тест на виконання маастрихтських критеріїв щодо незалежності центральних банків і, як показує досвід ряду країн Центральної Європи, не завжди це відбувається одразу, демонструючи наявність певного опору з боку політиків щодо посилення автономії монетарних органів. Тим не менше, структурні реформи у сфері макроекономічної політики в країнах – нових членах ЄС продемонстрували готовність діяти не за формальним принципом підвищення незалежності центробанків. Фактичні зміни в інституціональному статусі досить швидко позначились на достатньо успішній дезінфляції та підтриманні інфляції на стабільно низькому рівні. Варто відзначити, що режим обмінного курсу не диференціює країни Центрально-Східної Європи в розумінні рівня незалежності монетарних органів. Це означає, що внаслідок закладеного вектора реформ, зорієнтованого на фактичні зміни в інституціональному дизайні суспільства, навіть полярні монетарні режими однаковою мірою реалізуються незалежними центральними банками. Наприклад, чи не найвищі рівні такої незалежності спостерігаються в Балтійських країнах, які до запровадження євро підтримували фіксований обмінний курс, в Польщі та Чехії, які є послідовними таргетерами інфляції.

Альтернативна інституціональна траєкторія передбачає, що чинники євро-інтеграції не виступають у ролі панівних драйверів реформ у сфері дизайну макроекономічної політики. В рамках даної траєкторії одні країни підтримують достатньо низький рівень незалежності центробанків, слідуючи доктрині домінування держави в економіці. Інші можуть слідувати шляхом формального підвищення рівня автономії монетарних органів без релевантних змін у системі інститутів економічної політики. Такі зміни можуть викликати співпрацю з МВФ, чи внаслідок намагання країни продемонструвати формальні кроки боротьби з наслідками кризи. Однак без зміни фундаментальних принципів та механізмів колективних дій інституціональна траєкторія закладає підґрунтя для довгострокового неуспіху центробанків у боротьбі з інфляцією, а також неуспіх із переведенням фіскальної політики на контр-циклічну основу. В останньому випадку тиск на інфляцію з боку фіскальних факторів тільки посилюватиметься. Додатковою проблемою є те, що нагромадження державного боргу підриває довіру до здатності центробанків проводити політику цінової стабільності. Варто відзначити, що для широкої вибірки постсоціалістичних країн фактор сировинного багатства не буде настільки визначальним драйвером інфляції, поряд із фундаментальними прогалинами в якості інститутів, відповідальних за колективні дії та механізми рішень у сфері макроекономічної політики.

Країни Центрально-Східної Європи загалом підтверджують традиційні припущення про обернений зв'язок між рівнем інфляції та рівнем незалежності центробанків. Однак поруч із загальною та очевидною тенденцією до відтворення такого типу зв'язку в розрізі різних періодів часу та в розрізі різних досліджень за останній час явною стає девіація, що характеризується високою на нестабільною інфляцією при одночасно високому рівні формальної незалежності монетарних органів. Такий феном не є абсолютно новий і добре проілюстрований прикладом країн з низькими та середніми доходами. Водночас можна констатувати, що наявність такої девіації не є виключно макроекономічним феноменом, типу нездатності нівелювати фіскальний вплив на монетарну політику, чи неспроможності підтримувати соціально бажане курсове співвідношення внаслідок нестачі резервів. Систематичне відхилення інфляції вгору від передбачуваного тренду (обернений зв'язок між інфляцією та релевантним індексом) спирається на інституціональні фактори.

Типологічні риси суспільства відіграють важливу роль у детермінації характеру рішень щодо макроекономічної політики. Внаслідок цього центральний банк може опинитись або в політичній лояльності до проінфляціоністських еліт, або під тиском з приводу антиінфляційної політики. Також відсутність соціальної згоди щодо оптимального рівня інфляції та розуміння способів її досягнення перетворює монетарну політику на об'єкт популістичних маніпуляцій та електоральної конкуренції. Фрагментаризація суспільства також відіграє критичну роль в руйнації інституціонального фундаменту політики цінової стабільності. Схильність конфліктуючих еліт перекидати інфляційний тягар на найбільш вразливі групи та шукати спосіб «підпорядкування» центробанку своїм егоїстичним інтересам буде закладати підвалини під непослідовність монетарної політики та її неспроможність гарантувати, що рішення з монетарної політики є виключно макроекономічно вмотивованими. Аналогічно «підпорядкована» монетарна політика стає сліпою

до макроекономічних дисбалансів, внаслідок чого країна наражається на значні ризики кризи платіжного балансу, що додатково генерує інфляційний тиск через девальваційний канал.

Приклад нових членів ЄС є достатньо однозначним в плані того, що успішна політика цінової стабільності є наслідком змістовних, а не формальних змін в інститутах, що визначають механізми колективних рішень та процедури реалізації економічної політики. Позитивні зміни в якості інститутів в таких країнах створили якісні передумови для появи інституціонального середовища монетарної політики, в рамках якого центральні банки можуть демонструвати відносну успішність у забезпеченні цінової стабільності.

Відповідно, відсутність якісних змін в інституціональній структурі суспільства чи то під впливом відсутності євро-інтеграції, чи то внаслідок браку дозрівання суспільства до раціональної відповідальності за свої дії найбільш вірогідно означатиме, що делегування формально високого рівня незалежності центробанку не означає його здатність проводити відповідну політику. З цього можна зробити висновок, що процеси євроінтеграції можуть створити примус до інституціональних зрушень, внаслідок яких якість державної політики підвищиться настільки, що історично закладена фрагментаризація суспільства втратить свою значимість для пояснення того, чому незалежний центробанк не може забезпечити цінову стабільність.

Монетарна інтеграція. Глобальною тенденцією другої половини ХХ ст. стала валютна інтеграція, що проявляється у формуванні нових форм валютної співпраці, найбільш розвинутою з яких є створення регіональних валютних угруповань. Процеси регіональної валютної інтеграції поступово приводять до формування валютних союзів. Більшість валютних союзів не обмежується винятково рамками регіональної валютної інтеграції, розширюючи гармонізацію також взаємних торговельних та фінансових відносин. Частина валютних союзів є прикладами інтенсифікації інтеграційних процесів у рамках існуючих загальноекономічних об'єднань. Так, Європейський економічний та валютний союз інституційно є «продовженням» Європейського Союзу, Східнокарибський валютний союз – Організації Східнокарибських держав. Крім того, незалежні держави-члени СКВС також входять до Карибської спільноти (КАРІКОМ) і, зокрема, є учасниками ініціативи «Карибський спільний ринок та економіка», що передбачає широку гармонізацію руху товарів, факторів виробництва та фінансових потоків. Сучасні валютні союзи використовують різні режими валютних курсів щодо третіх країн. Так, ЄЕВС та СВЗ (а де-факто ПАР) застосовують незалежне плавання, сингапурський долар «м'яко» прив'язується до валютного кошика основних торговельних партнерів, франки КФА (як західний, так і центральний) та КФП фіксовані до євро, а Східнокарибський валютний союз запровадив режим валютної ради до долара США.

Застосування удосконаленого методологічного апарату аналізу ефективності валютної інтеграції підтвердило гіпотезу про те, що різні режими валютної інтеграції переважно супроводжуються нижчими темпами інфляції та приросту грошової маси, а також нижчими реальними процентними ставками, що компенсується, однак, менш інтенсивними темпами приросту ВВП та експорту.

Монетарна інтеграція ЄС є логічним завершенням тривалого процесу і, як підсумок, формування ЄВС із взаємопов'язаними та взаємозалежними грошово-кредитними й економічними компонентами. Однак не всі об'єднання досягли такого успіху в процесі їх монетарної інтеграції. Багато ініціатив щодо валютних союзів протягом тривалого часу перебувають на стадії переговорів. Проте незважаючи на такі здобутки, ЄВС є валютним союзом країн, який не відповідає умовам теорії ОВЗ, оскільки присутні ряд суперечливих умов: відносно низька транскордонна мобільність робочої сили, відсутність наднаціонального механізму фіскального акумулювання та трансферу, висока диференціація рівня внутрішніх цін, низький рівень відкритості торгівлі, відмінності в національних економічних структурах. Відповідно до теорії оптимальних валютних зон валютний союз вимагає високого рівня конвергенції між державами-членами: національні ділові цикли мають бути синхронізованими; ймовірність асиметричних шоків (як екзогенних, так і ендегенних) має бути зменшена. В разі невиконання згаданих умов асиметрія може компенсуватись через механізм коригування (а отже, змінюючи просторову структуру заробітних плат та зайнятості) або ж через фіскальну централізацію.

Формування соціального союзу (паралельно із банківським, фіскальним, політичним) є однією із найбільш дискусійних моментів в еволюції ЄС. Понад 15-річний досвід монетарної інтеграції забезпечив лише номінальну конвергенцію (вирівнювання рівнів інфляції та процентних ставок). Незважаючи на деякий успіх у соціальній сфері, Європейський економічний та валютний союз не виправдав сподівань щодо ефективності механізму коригування, конвергенції реальних доходів та зменшення рівня безробіття. При створенні ЄЕВС поширеною була думка про те, що введення спільної валюти та набір Маастрихтських критеріїв суттєво знизять рівень дивергенції між членами альянсу. Проте за понад 15 років функціонування валютного союзу вдалось досягнути лише номінальної конвергенції (тобто відносної схожості темпів інфляції та рівнів процентної ставки), тоді як реальна конвергенція (подібність реальних доходів на душу населення) залишається все ще недосягнутою.

Таким чином, успіх функціонування валютних союзів залежить від ефективних інститутів і політики, спрямованої на врегулювання асиметричних фінансових і реальних потрясінь, які впливають на його членів. За відсутності таких механізмів несприятливі асиметричні фінансові потрясіння можуть також стимулювати деструктивні процеси у банківській системі, призводити до структурних та приватних боргових криз, тим самим дестабілізуючи валютні союзи.

Глобалізація банківських послуг. Серед чинників, що сприяють розвитку фінансових послуг, провідне місце займає науково-технічний прогрес, а саме бурхливий розвиток цифрових технологій. Однак не лише ІТ-технології формують горизонт розвитку роздрібного банківського бізнесу. Із появою Інтернету та його подальшим розвитком до сучасного вигляду саме глобалізація стала каталізатором якісних та кількісних змін у багатьох сферах суспільного життя, економіки і головне – e-commerce.

Розглядаючи глобалізацію як фактор розвитку фінансових послуг для населення, варто насамперед звернути увагу не на отриманий завдяки їй досвід (наслідування та переймання успішних стратегій іноземних банків у вітчизняний банківський сектор),

а саме як умову для створення і розвитку нових продуктів та послуг або актуалізацію вже існуючих. У цьому контексті необхідно виокремити дві цільові групи клієнтів.

1. Громадяни, що виїжджають за кордон (Європу, а також інші країни світу). Кількість громадян України, що періодично, регулярно та постійно подорожує країнами Європи стрімко зростала протягом останніх років. За даними Державної прикордонної служби України, в 2010 р. Європу відвідало близько 6,9 млн. українців. В 2016 р. цей показник становив 15,8 млн. українців. З кожним роком, починаючи з 2010 р., кількість виїжджаючих українців збільшується на 2 млн. чоловік щорічно. Переважна більшість цих людей є активними користувачами банківських послуг. Насамперед це пов'язано із дедалі глибшим проникненням безготівкових розрахунків в Європейських країнах (використання банківських платіжних карток). Окрім цього, використання банківських карток зумовлене питаннями безпеки при перетині кордону, використанням кредитних коштів, наданих банком у вигляді відновлювальної кредитної лінії та супутніми послугами (страхування та грошові перекази в разі потреби «з картки на картку»). Однак на сьогодні лише декілька з вітчизняних банків пропонують для своїх клієнтів комплекс послуг, саме пов'язаний з виїздом за кордон, що включає окрім відсутньої конвертації коштів та комісії за зняття готівки в банкоматах ще й супутні небанківські послуги. В більшості випадків подібні пакетні пропозиції доступні лише при оформленні преміальних карток (страхування власника картки). До таких небанківських послуг варто віднести: а) програми лояльності місцевих та зарубіжних перевізників, б) страхові продукти, в тому числі розширені, в) оформлення транспортних проїзних квитків в країнах перебування, г) оформлення перепусток та квитків в популярних туристичних місцях/музеях/місцях відпочинку, д) придбання, оплата або пільгові тарифи на стільниковий зв'язок у країні перебування. Подібні пропозиції особливо актуальні для тих банківських установ, що діють в Україні і є дочірніми структурами європейських банківських груп.

2. Громадяни, які отримують дохід від роботи з європейськими замовниками (фрілансери). Один із позитивних наслідків глобалізації – відкриття нових можливостей для роботи і бізнесу. Сьогодні багато людей активно використовують можливість реалізувати власні навички та вміння, працюючи на іноземних замовників. Свідомо залишаючи осторонь питання податкового врегулювання, що більше відноситься до макроекономічних факторів, варто звернути увагу на зручність такої роботи тим фахівцям, хто сплачує податки і подібна зайнятість для кого є основним джерелом доходу. Саме спрощення системи отримання коштів, простота переказів при умові відповідності законодавству України є запорукою зростання кількості подібних клієнтів, а отже і впливу на економічні показники як окремих банків, так і економіки країни загалом.

Розглядаючи глобалізацію як можливість для отримання передового європейського та світового досвіду для представників банківського сектору, варто відзначити широкі можливості для росту серед українських банків, переважна більшість з яких пропонує досить обмежений спектр послуг та продуктів порівняно із європейськими колегами. Так, основні відмінності стосуються таких послуг:

1) сучасні платіжні системи та інструменти. Сьогодні в світі активно розвиваються новітні платіжні інструменти, котрі базуються на використанні сучасних технологій: Google Pay, Apple Pay, Samsung Pay та подібні. Однак лише декілька українських банків можуть запропонувати своїм клієнтам підтримку цих інструментів для тримачів своїх платіжних карток та користувачів POS-терміналів. Натомість в Європі використання цих засобів набуло широкого розповсюдження і багато іноземних туристів, що відвідують Україну, відмічають складнощі з використанням цих способів розрахунку;

2) можливості віддаленого обслуговування. Інтернет-банкінг від українських банків лише протягом останніх 2-3 років став дійсно зручним та максимально наближеним до рівня подібного сервісу за кордоном. Однак лише з деякими корективами, а саме тільки ПриватБанк та Монобанк розробили зручні, інтуїтивні та функціональні додатки для мобільного банкінгу. І лише у вказаних банків перелік послуг в додатках для мобільного банкінгу є найбільшим. Однак в багатьох європейських банках кількість доступних мобільним користувачам послуг банків істотно більша. До таких послуг можуть відноситись: відкриття депозитів, оформлення кредитів без візиту в банк, оформлення іпотечних кредитів, страхування, управління фінансами, інвестування, тощо.

Отже, сьогодні для більшості вітчизняних банків існують великі можливості для зростання та якісного розвитку сервісу. Виклики, які формує глобалізація у самих різних її аспектах, в контексті розвитку банківського сектору знаходять своє відображення у потребах ринку. І саме задоволення цього попиту може стати запорукою сталого розвитку та перебування серед трендсеттерів для багатьох учасників ринку банківських та фінансових послуг.

Гендерно-орієнтоване бюджетування. Євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність застосування визнаних новітніх підходів в організації бюджетного процесу, до числа яких належить гендерно-орієнтоване бюджетування. На сьогодні у світі понад 90 країн впровадили стратегію гендерного бюджетування у побудову своїх бюджетів та бюджетного процесу. Згідно зі сформованим розумінням, гендерно-орієнтоване бюджетування – це інструмент, який дає можливість реалізовувати державну політику гарантування рівних прав і можливостей жінок і чоловіків за рахунок бюджетних коштів. Кінцева його мета полягає в тому, щоб у країні були прийняті й виконувалися бюджети і програми, в яких враховуються конкретні потреби чоловіків і жінок, а також інших груп і верств населення: дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів, малозабезпечених та неповних сімей, багатодітних сімей, одиноких громадян тощо.

Як підтверджує зарубіжний досвід, застосування гендерно-орієнтованого бюджетування спричинює низку різнопланових позитивних ефектів, серед яких: прискорення розвитку економіки країни; підвищення добробуту громадян, зокрема тих, які представляють різні гендерні групи, вікові категорії, соціальні верстви тощо; послаблення гендерної нерівності; більш повна реалізація прав усіх громадян; покращення урядування в частині забезпечення його ефективності, відповідальності, верховенства права та справедливості; зміцнення довіри громадян до влади; прискорення процесу формування громадянського суспільства завдяки залученню громадян, громадських організацій, благодійних фондів, засобів масової інформації до формування і використання бюджету відповідно до суспільних пріоритетів та ін.

Крім цього гендерно-орієнтоване бюджетування приводить до позитивних змін безпосередньо у функціонуванні бюджетної системи, особливо наочно це проявляється на місцевому рівні, де найбільш тісним є взаємозв'язок влади з громадянами і де вони мають змогу більш активно впливати на діяльність владних структур. В цьому контексті основними позитивними наслідками гендерно-орієнтованого бюджетування є: суттєве покращення якості використання бюджетних коштів відповідно до потреб громадян; залучення представників різних верств населення, засобів масової інформації до процесу ухвалення рішень щодо використання бюджетних коштів; посилення прозорості бюджетного процесу; формування системи громадського бюджетного контролю за діями державної та місцевої влади у сфері формування та використання бюджету тощо.

В Україні, починаючи з 2014 р., зроблено перші кроки щодо запровадження гендерно-орієнтованого бюджетування, що відбувається за ініціативою зарубіжних організацій, а також участю міністерства фінансів України, інших профільних міністерств, Державної служби статистики України, Комітетів Верховної Ради України, обласних державних адміністрацій та Київської міської державної адміністрації.

За висновками зарубіжних консультантів і фахівців, основними складовими успішного гендерно-орієнтованого бюджетування має бути: розуміння гендеру на всіх рівнях влади і в суспільстві; прозорість, партнерство і взаємодія між усіма зацікавленими сторонами та учасниками; застосування нових підходів щодо збору статистичної інформації для проведення гендерного аналізу; політична воля і послідовність у здійсненні реформи.

Запровадження в Україні гендерно-орієнтованого бюджетування відбувається у такій послідовності: пілотні міністерства впроваджують бюджетування на державному рівні; апробація результатів, досягнутих в пілотних галузях; застосування гендерно-орієнтованого підходу у бюджетному процесі на рівні державного і місцевих бюджетів; системна інтеграція гендерно-орієнтованого бюджетування. Для того, щоб забезпечити комплексне впровадження гендерного підходу у бюджетний процес, необхідно:

- внесення змін до переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів в частині мети, завдань та результативних показників з врахуванням гендерного аспекту;
- вдосконалення адміністративної звітності для проведення більш якісного та глибокого гендерного бюджетного аналізу;
- організація тренінгів, семінарів, навчання для працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій з питань впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування;
- поширення в засобах масової інформації матеріалів про необхідність та позитивні наслідки гендерно-орієнтованого бюджетування;
- формування позитивного суспільного сприйняття гендерних проблем, а також необхідності їх вирішення, в т. ч. за допомогою бюджету.

Таким чином, системне запровадження в Україні гендерно-орієнтованого бюджетування за прикладом зарубіжних країн дасть змогу підвищити економічну ефективність та прозорість використання бюджетних коштів, покращити результати бюджетної політики відповідно до орієнтирів реформи управління державними фінансами.

Аналітичну записку підготували:

- д.е.н. А. Крисоватий;**
- д.е.н. Є Савельєв;**
- к.е.н. І Зварич;**
- д.е.н. В. Козюк;**
- д.е.н. М. Лизун;**
- к.е.н. І. Ліщинський;**
- д.е.н. О. Кириленко, С. Кириленко;**
- д.е.н. В. Куриляк;**
- к.е.н. Є. Куриляк, М. Куриляк;**
- к.е.н. Г. Смалюк;**
- д.е.н. О. Сохацька.**